

Dr. KAREL MALÍK a Ing. B. TUMLÍŘ.

Sčítání zemědělských a živnostenských závodů v Československu v květnu 1930.

Stát československý uskutečňuje letos dílo mimořádného rozsahu: první všeobecné sčítání závodové. Statistická služba republiky Československé plní tím dva závazky. První, který převzala vlastně již při své organisaci samostatným zákonem podložené a vlastními sankcemi vybavené je jaksi vnitřní: je to povinnost uskutečniti jedno z nejzákladnějších a tradicionelních statistických šetření kulturních států. Druhý závazek je mezinárodní, daný usneseními mezinárodní ženevské konference o unifikaci hospodářských statistik z prosince roku 1928, kterážto usnesení budou pravděpodobně již brzy naším státem ratifikována.

Otázkou sčítání závodů živnostenských a zemědělských začal se Státní úřad statistický zabývat již v prvních letech své činnosti. Již průběhem let 1922 až 1924 bylo jednáno v příslušných výborech Státní rady statistické a zvolených podvýborech o všech oněch četných theoretických i praktických otázkách vlastních dílu tak složitému, jako je sčítání závodové. Sčítání závodů mělo tenkrátě býti provedeno společně se zamýšleným tehdy druhým sčítáním lidu. Ve věci nastal pak obrat pro nepříznivé stanovisko ministerstva financí k velkým šetřením, takže výbor zasedající 5. listopadu 1924 nemohl již se usnésti na ničem jiném, než na apelu na vládu, aby v roce 1926 bylo provedeno alespoň obojí sčítání závodů a šetření vlastnických poměrů k půdě. Ani toto usnesení výboru nemohlo však býti provedeno, neboť pozdějším usnesením vlády byla velká sčítání odsunuta až na rok 1930.

Nově bylo sčítání závodů zemědělských a živnostenských uvedeno na program prací Státního úřadu statistického počátkem roku 1929. Pokud běží o o sčítání závodů zemědělských, stalo se tak vlastně již v r. 1927, kdy byl již vypracován předběžný návrh dotazníku, jimž bylo v onom roce provedeno také šetření na zkoušku v 80 obcích. Spojené výbory pro sčítání závodů země-

dělských, živnostenských a pro statistiku průmyslu a obchodu usnesly se v březnu 1929 zásadně o sčítání, schválily rozpočet a zvolily pracovní subkomitety. Tyto subkomitety pracovaly intenzivně po celý rok 1929, takže již v prosinci tohoto roku mohly v plenu zmíněných výborů předložit ke schválení hotové základní elaboráty. Plenum zároveň stanovilo definitivně rozhodný den sčítání, totiž 27. květen 1930. V roce 1930 dokončily subkomitety detailní práci, rozhodnuvše ještě několik otázek dodatečných (návod, organizační plán). Poslední schůze (společná) obou podvýborů byla 12. března 1930. Základní usnesení výboru o sčítání bylo vyhlášeno předsedou vlády ve sbírce zákonů a nařízení dne 23. ledna 1930 pod číslem 12. Sb. zák. a nař.

V následujícím podáváme podrobnější sdělení o metodě sčítání závodů zemědělských (z péra Ing. B. Tumlíře) a sčítání závodů živnostenských (od Dra K. Malíka). O otázkách organizačních se podrobněji nezmiňujeme uvádějíce pouze, že obě sčítání provádějí se současně prostřednictvím okresních a obecních úřadů, a pokud jde o bezprostřední výkon sčítání za pomoci placených sčítacích komisařů jmenovaných okresním úřadem z kruhu vhodných osob, učitelů škol národních, zemědělských a odborných, funkcionářů zemědělských, živnostenských a obchodních organizací a korporací, úředníků obecních, zpravodajů Státního úřadu statistického, a na Slovensku a v Podkarpatské Rusi též obecních a obvodních notářů. Jim k ruce byly zřízeny v některých obcích sčítací výbory. Vůdčí příručkou sčítacího komisaře při jeho pracích je obsáhlá instrukce skládající se ze tří částí: všeobecné (organizační), zvláštní zemědělské a zvláštní živnostenské. O speciálních problémech sčítání byli všichni účastníci informováni mimo to zvláštními oběžníky; sčítací komisaři zvlášť pak byli všude podrobně poučeni na společných informačních schůzích u okresních úřadů.

Sčítání zemědělských závodů.

Sčítání zemědělských závodů má podati především informaci o struktuře naší zemědělské výroby, co do technických výrobních jednotek. Data této statistiky jednak osvětlí sociální poměry zemědělské práce, jednak přispějí k poznání hospodářského

významu jednotlivých velikostních skupin závodů, jednotlivých směrů výroby a různých právních forem zemědělského podnikání a pod. v jednotlivých územních celcích charakterisovaných jednak podobnými přirozenými podmínkami výroby, jednak podobnými hospodářskými podmínkami. Také soukromo-oekonomická věda zemědělská bude moci čerpat z této statistiky četná poučení, zejména o vhodných organizačních formách zemědělských závodů v různých krajinách. Vedle sociálních věd budou z výsledků této statistiky čerpati ovšem i poučení vědy technické, technická praxe (továrny hospodářských strojů) a samozřejmě budou sloužit za základ činnosti státní správy zejména v oboru veřejné péče o zemědělství.

Sčítání zemědělských závodů má konečně přinést ještě v jiném směru cenné výsledky. Protože bude samotným sčítáním závodů a s ním spojenými zvláštními soupisnými akcemi vyčerpána individuálními údaji veškerá půda a zjištěno všechno hospodářské zvířectvo, budou data této statistiky sloužit za základ každoročních statistik o výsledcích sklizně a o stavu hospodářského zvířectva, které z pochopitelných důvodů nebude možno až do příštího sčítání závodů provést s přesností, kterou právě umožňuje organizace sčítání závodů zemědělských.

Základním úkolem přípravných prací tohoto sčítání bylo vymezení pojmu zemědělský závod. Z jednotlivých statí instrukce pro toto sčítání vyplývá především, že závodem rozumí se technická výrobní jednotka, nezávislá v ohledu technickém na jiné. Z toho se v instrukci vyvozuje, že zemědělským závodem je pozemek nebo soubor pozemků, na nichž hospodář (vlastník, nájemce, spoluvlastníci, právnické osoby) na svůj účet hospodáří z jednoho technického ústředí. Technickým ústředím jsou všeobecně hospodářské budovy. Ty mohou mít i několik popisných čísel, jen když tvoří dohromady jeden technický celek. Také mohou být i místně od sebe vzdáleny, jako na př. hlavní dvůr s poplužním dvorem, který tvoří jeden technický celek, protože poplužní dvůr, v němž není dostatečný živý a mrtvý inventář, není na hlavním statku technicky nezávislý a nemůže proto tvořit samostatnou jednotku sčítání.

V lesním hospodářství chybí většinou hlavní znak technické samostatnosti zemědělských závodů, totiž ústřední hospodářské

budovy. Pro velké lesní majetky byl proto pojem samostatného závodu určen ještě existencí samostatného hospodářského plánu. Také ve velkých rybníčních hospodářstvích mohou nastat podobné případy a bylo proto určeno, že za jednotku sčítání považuje se v takových případech celá soustava rybníků patřících jednomu podnikateli, na nichž se hospodáří podle určitého hospodářského plánu.

Sčítáním závodů zemědělských zjišťuje se vlastně pět dosti odlišných směrů zemědělské výroby: zemědělství v užším slova smyslu, zahradnictví, viniční hospodářství, rybníkářství a lesnictví. Protože tyto jednotlivé směry zemědělské výroby jsou v různých kombinacích dosti často provozovány jedním podnikatelem, vznikly při sčítání v praktických případech často pochybnosti, zda takové spojené směry výroby představují dohromady jediný závod, či zda každé odvětví tvoří technicky samostatnou jednotku a tím i zvláštní samostatný závod. Ve smyslu stěžejní zásady našeho sčítání bylo proto v instrukci o takových případech řečeno, že tuto otázku třeba rozhodovat na základě informací o technické organizaci takového podniku. Zjistí-li se, hlavně na základě dobrého zdání podnikatele, že jednotlivé směry výroby nejsou na sobě technicky alespoň z převážné části závislé, pak se má takový podnik považovati za složený z několika závodů; doplňují-li se však jednotlivé směry výroby vzájemně v technické organizaci, pak jest to jediný závod s několika směry výroby.

Při spletitosti soudobého hospodářského života vyskytnou se při sčítání zhusta případy smíšeného provozování zemědělství s podniky živnostenského charakteru. Abychom od ostatních směrů národní práce správně oddělili úsek činnosti zemědělské, museli jsme si především objasniti obsah pojmu zemědělská činnost. Za zemědělskou činnost považujeme hospodaření na půdě, jehož účelem je získati rostlinné výrobky přirozenými organickými procesy, přípravu těchto výrobků pro trh a jejich prodej a konečně i využití některých těchto výrobků v chovu hospodářského zvířectva. Také k zemědělské činnosti patří t. zv. vedlejší živnosti zemědělské.

Zahradníci vyrábějí své produkty v praktických případech vesměs přirozenými organickými procesy hospodařením na půdě. Na

tom nic nemění, že k urychlení vegetace používají skleníků či pařeňů. Proto všechny zahradnické závody, používající ke své výrobě půdy, zjišťujeme v rámci sčítání zemědělských závodů, i když snad někteří podnikatelé zahradníci prohlašují se za živnostníky.

Hospodaření představuje v definici samostatnou činnost, směřující k dosažení hospodářského užítku. Proto byly naší instrukcí vyloučeny ze sčítání především vily se zahrádkami a malé dělnické zahrádky, o nichž se lze všeobecně domnívat, že by i dávaly určitý naturální užitek, neskýtají svým majitelům hospodářský užitek, t. j. čistý výnos, a že slouží spíše jen k osvěžení.

Pokud běží o přípravu zemědělských výrobků pro trh a jejich zpeněžení, považujeme to za zemědělskou činnost jenom tehdy, když se vše to provozuje jenom způsobem všeobecně v zemědělských závodech obvyklým. Nemůže se tedy samozřejmě počítat za zemědělský závod zpracování bramborů v lihovaru, řepy cukrové v cukrovaru a pod.; závody zemědělského průmyslu tvoří samostatné jednotky sčítání závodů živnostenských. Výjimku jsme připustili pouze u mlékáren. Z těch považujeme za součást zemědělského závodu takové, které zpracovávají mléko pouze z vlastního závodu. Neplní tak vlastně než funkci, kterou v jiných menších hospodářstvích opatřují poněkud primitivnějším způsobem.

V lesním hospodářství považujeme za součást lesního závodu také hrubé opracovávání dřeva v lese, provádí-li se v režii majitele lesa. Kdyby ovšem takové hrubé opracovávání (výroba pražců a pod.) prováděl exploitační podnikatel, byla by to činnost živnostenská, která by podléhala vyšetření dotazníkem živnostenským.

V zahradnictví představuje přípravu pro trh také vázání kytic. Váže-li zahradník kytice v zahradě, zahrnuje se i tato činnost do závodu zahradnického, ale kdyby měl pro vázání kytic místně oddělený krám, musel by o něm vyplnit zvláštní dotazník živnostenský, protože tento krám plní již funkci obchodního podnikatele. Podobně i v zemědělství musí hospodář, který pro zpeněžení svých výrobků má samostatný krám (na př. mlékařský krám ve městě), vyplnit o něm zvláštní živnostenský dotazník.

Chov zvířat je zemědělskou činností jen tehdy, když slouží alespoň převážnou mírou k zužitkování rostlinných výrobků vyrobených v hospodářství. Nepovažuje se proto za zemědělský závod výkrm hus provozovaný nezemědělci (hokynáři a p.) ve městě, výkrm prasat v městských mlékárnách nebo vydržování závodních koní přítelem závodního sportu a pod.

Pokud běží o osoby v zemědělských závodech činné, vztahuje se sčítání na všechny osoby, které jsou trvale ve prospěch zemědělského závodu činné, ať je to podnikatel nebo členové jeho rodiny nebo osoby v námezdním poměru. Velké zemědělské závody zaměstnávají také řemeslníky jako na př. kováře, koláře a pod., kteří podle judikatury správného soudu musí i v takových případech míti živnostenské oprávnění. Protože však sčítáním se zjišťuje skutečný stav, a tací řemeslníci považují se v praxi za zaměstnance závodu, nevyplňuje se o nich dotazník živnostenský, nýbrž sčítají se jako zaměstnanci toho kterého zemědělského závodu. To však platí jen v těch případech, když řemeslníci pracují výhradně pro jediný závod. Kdyby pracovali pro několik jiných závodů, třeba téhož majitele, musela by se však taková dílna zjistit jako živnostenský závod; je to samostatný živnostenský závod, z něhož majitel podniku opatřuje řemeslné práce pro své dvory.

Jako vedlejší živnosti zemědělské vyskytují se v praktických případech hlavně povoznictví, lámání kamene, dobývání šterku a pod., tedy vesměs práce, které hospodáři provádějí hlavně proto, aby využili dokonaleji potažných sil svých závodů. Aby se takové nebo i jiné činnosti mohly považovati za vedlejší živnost zemědělskou je třeba, aby úzce souvisely se zemědělským závodem, a aby byly provozovány samotným zemědělcem nebo jeho zemědělskými dělníky s použitím zařízení obvyklých v zemědělství a to většinou jen příležitostně. Z požadavku příležitostného charakteru takové činnosti vyplývá, že na př. povoznictví se považuje za vedlejší zemědělskou činnost jen tehdy, když se vykonává potahem, který jinak je hlavně zaměstnán v zemědělském závodě.

Další neméně důležitý problém představovala volba vhodného rozhodného dne sčítání. Státní úřad statistický provedl v r. 1927 v 80 obcích sčítání na zkoušku a po něm anketu, v níž

jsme se také dotazovali po vhodném rozhodném dni sčítání. Z odpovědi došlo na jevo, že s ohledem na poměry ve všech přírodních krajinách jest u nás nejvhodnější doba pro zemědělské sčítání koncem měsíce května. V této době jest prakticky všude již dokončen jarní osev a není ještě maximální zaměstnanost, protože ještě nezačala senoseč. Jako rozhodný den bylo určeno úterý dne 27. května. Není bez zajímavosti, že poslední sčítání závodů v Německu, kde je poněkud pozdější vegetace, mělo za rozhodný den 16. červen, a že letošní sčítání závodů v Itálii, kde je značně ranější vegetace než u nás, mělo za rozhodný den 19. březen.

Sčítání zemědělských závodů provádí se především hlavním dotazníkem zemědělským, který se vyplňuje o každém zemědělském závodě. Ten má 8 stránek, z nichž jsou dvě věnovány poučení pro hospodáře, kteří dotazník vyplňují. Jednotlivé otázky rozskupeny jsou do osmi oddílů.

První oddíl je věnován osobě hospodáře, o němž se zjišťuje především, je-li mu zemědělství jediným, hlavním či jen vedlejším povoláním, jaké má hlavní povolání, je-li mu zemědělství vedlejším povoláním, zda hospodaří ještě na jiném zemědělském závodě, a zda on sám nebo členové jeho rodiny provozují domácí práci.

V druhém oddílu zjišťuje se výměra závodu jednak podle katastrálních obcí, v nichž pozemky leží, jednak podle právního důvodu užívání.

Ve třetím oddílu zjišťují se pozemky v rozřídění podle druhu kultur.

Čtvrtý oddíl je věnován údajům o osevu na polích. V pátém oddílu zjišťuje se hospodářské zvířectvo.

Šestý oddíl je věnován datům o hospodářských strojích vlastních i o užívaných družstevních a nájemných. Také se v tomto oddílu zjišťují některé jiné znaky technické dokonalosti závodu jako na př., zda je v závodě elektrický proud a vodovod a zda pozemky závodu jsou odvodněny či zavodněny.

V sedmém oddílu dotazníku zjišťují se jednak stále zaměstnané osoby a stálí sezonní dělníci, činní v závodě v rozhodném dni sčítání, jednak pracovní dny věnované hospodářství za uplynulý rok osobami, které v něm byly jen přechodně činné.

Osmý oddíl tvoří zvláštní otázky. Těmi se vyšetřuje spojení zemědělského závodu se závody zemědělského nebo lesního průmyslu, spojení závodu s jinými ve větší jednotku zemědělského podniku, vlivy pozemkové reformy na velikost jednotlivých závodů, okolnost, zda je závod zatížen výměnkem, a zda je pojištěn proti různým rizikům a konečně bytové poměry hospodářů.

K hlavnímu zemědělskému dotazníku jsou tři doplňkové dotazníky. Dotazník pro zahradnické závody vyplňují samostatně zahradnické závody. Obsahuje 9 skupin otázek směřujících k vyšetření charakteristických znaků zahradnických závodů.

Doplňkový dotazník pro půdu lesní vyplňuje se jako dodatek ke každému dotazníku, jímž byla zjištěna třeba sebemenší plocha půdy lesní. Tento dotazník má 6 skupin otázek vztahujících se k speciálním poměrům lesní výroby.

Doplňkový dotazník pro rybníky vyplňuje se jako doplněk každého hlavního dotazníku, v němž byla zapsána plocha rybníků používaných k chovu ryb. Má dva oddíly; první je určen pro rybníky, druhý pro umělý chov pstruhů.

Skupinu dotazníků zemědělského sčítání doplňuje konečně výkaz o zemědělských podnicích, který vyplňují ústřední správní orgány jednotlivých zemědělských podniků. Tímto dotazníkem bude především vyšetřeno spojení jednotlivých zemědělských závodů, jakož i závodů zemědělského a lesního průmyslu a případně i jiných průmyslů v podnikatelských jednotkách (velko-statcích). V druhé řadě slouží tento dotazník také ke zjištění osob, které jsou v zemědělství činny tím, že pracují mimo zemědělské závody v ústředních správních orgánech zemědělských podniků. Tím jest vyčerpán soubor dotazníků vlastního sčítání závodového a naznačen v hlavních rysech obsah šetření.

Jak bylo v předu již řečeno, má toto šetření přinést vedle dat statistiky závodové také vyčerpávající údaje o veškeré půdě a o všem hospodářském zvířectvu s výjimkou holubů, králíků a včel, kteréžto druhy nebyly do sčítání pojaty.

Sčítací komisaři vyšetřili proto zvláštním sběrným archem výměru půdy, která nepatří k zemědělským závodům (výměru půdy zastavené budovami nepatřícími k zemědělským závodům, výměru veřejného statku, hříšť, parků a p.) a to v roztržidění podle obcí na jejichž území leží a podle kultur, k nimž přísluší. Do stej-

ných sběrných archů přepisují sčítací komisaři z dotazníků tatáž data o vyšetřených závodech seřazených do čtrnácti velikostních skupin.

Jednotlivé velikostní skupiny byly utvořeny takto:

	I. závody do	10 arů,		
	II. „ přes	10 arů až do	50a,	
	III. „ „	50 arů „ „	1 ha,	
	IV. „ „	1 ha „ „	2 ha,	
	V. „ „	2 ha „ „	5 ha,	
	VI. „ „	5 ha „ „	10 ha,	
	VII. „ „	10 ha „ „	20 ha,	
	VIII. „ „	20 ha „ „	30 ha,	
	IX. „ „	30 ha „ „	50 ha,	
	X. „ „	50 ha „ „	100 ha,	
	XI. „ „	100 ha „ „	200 ha,	
	XII. „ „	200 ha „ „	500 ha,	
	XIII. „ „	500 ha „ „	1000 ha,	
	XIV. „ „	1000 ha.		

Třídění se provádí podle celkové výměry závodů. Úhrnů sloupců s daty o výměře pozemků v jednotlivých cizích obcích používají sčítací komisaři ke kontrole, zda sčítáním vyčerpali katastr obce. Na zvláštních korespondenčních lístcích sdělují si vzájemně počet hospodářů, v jejichž závodech zjistili půdu, ležící v té které cizí obci, a úhrnnou výměru této půdy. V každé obci připočítávají pak sčítací komisaři k úhrnnému údaji o půdě, kterou sami zjistili ve své obci, údaje ze sousedních obcí o půdě, na které zemědělci této sousední obce hospodaří v jejich obci a mají tak dospět k úhrnné výměře celého katastru obce.

V pohraničních obcích není možno získat přímo od hospodářů údaje o výměře pozemků, na nichž hospodaří zemědělci bydlící v pohraničních obcích sousedního státu. Aby i v těchto obcích byla zabezpečena kontrola a také proto, že chceme získat přehled o výměře zmíněné půdy, sestavují o takových pozemcích sčítací komisaři sami zvláštní přehledy na základě pomůcek, které mají obecní úřady.

Podobně jako pozemky nepatřící k zemědělským závodům zapisuje se do zvláštních sběrných archů také všechno zvířectvo, které nepatří k žádnému zemědělskému závodu a nebylo proto zjištěno dotazníky sčítání závodového. Z dat o zvířectvu v zemědělských závodech a o zvířatech mimo závody sestavují sčítací komisaři také úhrnné přehledy, v nichž je zvířectvo zemědělských závodů rozeskupeno do velikostních skupin podle úhrnné výměry závodů.

Tolik ve stručnosti o dotaznících a o sběrných a pomocných formulářích sčítání.

Sčítání živnostenských závodů v roce 1930.¹⁾

Druhou podstatnou součástí celého komplexu závodového je současně prováděné sčítání závodů živnostenských. Také zde nemůže býti zajisté sporu o neobyčejné důležitosti a naléhavé potřebě sčítání. V první řadě je ovšem na celém sčítání interesována praktická národohospodářská politika našeho státu. Všechny vědy, jichž předmětem nebo orientačním hlediskem je organisace lidské činnosti hospodářské a kulturní, musí mítí zájem na metodě a výsledcích sčítání, na neposledním místě sociologie a geografie. Technika najde zde nové a plodné poznatky o rozložení pohonných sil jednotlivých druhů, o jejich rozsahu a jejich poměru k síle lidské. Mnoho informací a námětů z výsledných dat budou moci konečně čerpati i praktičtí zájemníci, hledající poučení o výrobních a spotřebních zdrojích v našem státě a o jejich kapacitě.

Methodické a pojmové otázky, jimiž se musil obtížně prodíratí pracovní subkomitét pověřený přípravou sčítání závodů živnostenských a jež došly potom výrazu v dotaznících a v podrobných návodech k nim, jsou tyto: otázka doby šetření, rozsahu šetření, jednotky šetření, obsahu šetření; k poslední otázce pojí se jako zvláštní problém, speciální pro sčítání závodů živnostenských, problém rozřídění podnikání. Problémy organizační jsou společné oběma sčítáním.

¹⁾ Podrobný referát o sčítání živnostenských závodů v Československu od Dra Karla Malíka otištěn byl ve Věstníku ministerstva obchodu, průmyslu a živnosti, číslo 2. a 3. ročníku XI. (1930). Tam jsou též otisknuty dotazníky a instrukce.

O době sčítání závodů živnostenských (27. května t. r.) rozhodlo spojení se sčítáním závodů zemědělských, z technických a mnohých věcných důvodů nutné. Možno říci, že tato doba odpovídá v uvážení všech okolností asi nejlépe poměrům, jež možno nazvati normálními a tím i účelům sčítání závodového; to platí zejména o sezonním podnikání stavebním. Také všechna moderní sčítání závodová v cizině s nepatrnými výjimkami provádějí se na přechodu jara a léta. Nedosti vhodnou je doba sčítání pro zjištění cukrovarů. Zde však nutno míti na mysli, že podrobná výrobní statistika zjišťující zároveň i počet zaměstnanectva v kampani se provádí každoročně. S druhé strany nelze nemíti na zřeteli i to, že i kampaň znamená jakési vypětí, stav nikoli normální, jež se vybíjí v době poměrně krátké.

Pokud jde o rozsah sčítání, platí toto: Do sčítání závodů živnostenských pojata jsou všechna zaměstnání provozovaná po živnostensku v nejširším toho slova smyslu, ať v malém nebo ve velkém, ať se vztahují k výrobě či zpracování nebo předělávání předmětu obchodu, k provozování obchodů nebo ke konání služeb a prací, a ať jsou provozována kýmkoliv, tedy event. nějakými korporacemi či ústavy veřejnoprávními. Do sčítání patří dále všichni domácí výrobci a domácí dělníci (zahrnuti sem všichni ti, kdož pracují pro cizí podnikatele, ať již ve své vlastní domácnosti (pravidelně), či v místnostech najatých nebo propůjčených). Mimo jasné případy podnikání živnostenského, ať již jde o činnost výrobní nebo obchodní a sprostředkovací, živnost hostinskou atd. a pomocná odvětví těchto činností, spadá sem i živnostenský chov a žír zvířat a lesní manipulace, živnostenské provozovny veřejných ústavů lidumilných, trestních nebo polepšovacích, práce a výkony provozované pochůzkou po domech a po ulicích, po živnostensku provozované podniky divadelní, hudební, sportovní a zábavní, po živnostensku provozované vyučování (— zde je předpokladem že vyučování se neděje docházkou do domů—). Spadají sem veškeré ústavy peněžní, veškeré pojištonictví a to i povinné pojištění podle zvláštních zákonů, podniky dopravní (mimo železnice a poštu). Podle zvláštního rozhodnutí výboru byly pojaty do šetření veškeré léčebné a zdravotní ústavy a nemocnice, dále zvěrolékaři. Jak vidno, bylo šetření založeno co nejširše, aby veškeré činné organismy našeho hospodářského

života byly zachyceny. Do všeobecného sčítání nepojata pouze činnost literární, provozování krásných umění a veškerá činnost umělecká, vlastní nakladatelské právo autorů, advokáti, notáři a lékaři; soukromé vyučování provozované docházkou do domů; podniky železniční a pošta (mimo autobusovou dopravu státních drah a pošt na silnicích); konečně samostatné námezdní práce nejnižšího druhu. Závody spravované vojenskou správou, dále ony vojenské objekty, jichž činnost odpovídá objektivně některému z podnikání do šetření pojatému (ku př. hostinství, pečení chleba atd.) pojaty do šetření.

Pokud jde o železnice a pošty, bylo při přípravných jednáních doporučeno Státnímu úřadu statistickému, aby ex post zjistil skutečnosti šetřené ve sčítání závodovém (zaměstnance, pohonné síly atd.) i u železnic a pošty a data aby zpracoval v textové části doprovázející výslednou publikaci.

Státní úřad statistický v poslední době došel k přesvědčení, že je nutno sebrati ještě data závodová od advokátů, notářů a praktických lékařů, aby obraz byl úplný. V dohodě se zájmovými organizacemi podniká doplňovací statistickou akci i u těchto povolání.

Pokud jde o přechodné útvary mezi sférou sčítání závodů živnostenských a zemědělských, vydány zvláštní předpisy o tom, kam které podnikání spadá a v jakém dotazníku bude statisticky zachyceno. Vyjímáme z těchto usnesení jen zcela všeobecně, že do sčítání závodů živnostenských spadají všechna taková pravidelná podnikání, která překročí charakter zemědělské činnosti hlavně v tom směru, že nezáleží v obdělávání půdy, hlavně tedy veškerý t. zv. zemědělský průmysl. Do sčítání živnostenských závodů nepatří však t. zv. vedlejší živnosti zemědělské a lesní výroby, t. j. taková podnikání, která úzce souvisejí se zemědělským závodem, jež si obstarává zemědělec sám prostředky a formou v zemědělství obvyklou. Zahradnictví je předmětem sčítání závodů zemědělských.

Otázka je d n o t k y sčítání živnostenských závodů je pro úspěch šetření a pro získání celkového obrazu a jeho zabarvení významu dalekosáhlého. Sčítání živnostenských závodů v Československu ve snaze zachytiti skutečnou organizaci podnikání, ve snaze přimknouti se co nejužěji k formám vytvořeným poválečnou

situací a zobraziti její charakteristické tendence — integraci na jedné straně, diferenciaci na straně druhé — přijalo princip jednotky závodů kombinovaných, kteréžto hledisko v oboru všeobecných sčítání závodových uvedlo ve formě methodicky přesně vyhraněné na statistické forum poprvé Německo v roce 1925. Sčítání naše německý princip podle svých účelů a podle založení své industrie ovšem poněkud modifikuje.

Základní principy našeho šetření po této stránce jsou tyto: Za závod ve smyslu našeho sčítání závodového — za nějž vyplňuje se jediný dotazník — pokládá se p r a v i d e l n ě souhrn oněch zařízení, jež spolu místně souvisejí (tvoří místní jednotu, místní komplex) a mimo to se věcně vzájemně doplňují. Pokud jde o první podmínku (místní jednotu) dlužno uvést, že nesamostatné objekty, místně oddělené, nemají býti pokládány za samostatnou jednotku sčítání tehdy, když proces činnosti, jež představují, je vzhledem k hlavnímu závodu hospodářsky i provozně naprosto nesamostatný a vzdálenost těchto součástí od hlavního závodu je relativně tak nepatrná, že společný provoz je možný. Druhá podmínka je splněna tehdy, když podnikání v místním komplexu provozovaná představují uzavřené oddíly ve výrobním procesu na sebe se navazující, nebo když se jedná o podnikání vůbec příbuzná; avšak i taková podnikání představující výrobní postupy sice samostatné, ale potřebné k hlavní výrobě, spojená na základě nějakého přirozeného hospodářského důvodu, mají býti pokládána za věcně se doplňující a přiřazována k hlavnímu podnikání a spojena tak v jednu jednotku šetření.

Tímto tvořením jednotek komplexových bylo by však v závodové statistice znemožněno poskytovat obraz o skutečném zastoupení jednotlivých druhů podnikání, na něž se toto šetření vůbec vztahuje. Proto v takových případech, kdy komplex závodový v sobě shrnuje (kombinuje) více druhů podnikání, nutno takový komplex na tato jednotlivá podnikání rozložit. To se stává rozdělením komplexu v jednotlivé závody dílčí. Při tom v zásadě má býti takové dělení provedeno vždy, kdy v komplexu závodovém zastoupena jsou některá z oněch podnikání, která jsou obsažena v systematickém rozřídění živností jako samostatné položky. Určitá s p o l e č n á z a ř í z e n í v závodních komplexech kombinovaných, jež nelze plně a výhradně přiřaditi

k jednomu z dílčích závodů, dlužno vykámati samostatně jako dílčí závody zvláštního druhu, t. zv. závody pomocné. Tyto závody po vzoru německého osvědčivšího se vzoru vymezeny taxativně: a) hnací centrály, b) závodní správkárny, c) dopravní zařízení, d) domácí tiskárny, e) správní a humanní zařízení, sklady a výpravny.

Třídění materiálu a jeho zpracování bude pak provedeno jednak podle jednotek místních (geografických), jednak podle jednotek (závodů) dílčích, kde závody budou k sobě přiřadovány podle jednotlivých druhů podnikání bez zřetele k event. příslušnosti k různým komplexům místním. Třetí zamýšlené třídění podle jednotek hospodářských bude tvořiti jednotky ze všech místních jednotek s hlediska jejich příslušnosti k jedné firmě.

Podali jsme zde pouze hlavní princip otázky jednotky sčítání. V detailech platí některé zvláštní předpisy, na př. o závodech obchodních (ty se nedělí na dílčí závody, ani tehdy, jde-li o t. zv. obchodní domy), o postupu při kombinaci výrobních živností s živnostmi stavebními, i výrobních elektrické energie místně spojených s jiným podnikáním atd. Předpisy tyto jako příliš detailní zde neuvádíme, odkazující na svrchu citovanou práci, kde zevrubně jsou vyloženy.

Přistupujeme nyní k obsahové stránce šetření, k zjišťování jednotlivých znaků šetření. Po stránce formální dlužno předeslati, že sčítání závodů živnostenských je reprezentováno dvěma dotazníky, a to všeobecným dotazníkem pro veškerá podnikání, jež musí vyplniti každý závod ve smyslu tohoto šetření, dále zvláštním (vložkovým) dotazníkem pro živnosti obchodní, jež musí vyplniti: 1. každý, kdo skutečně provozuje jakoukoliv typickou obchodní živnost,²⁾ 2. všechny odštěpné prodejny výrobních živností, 3. všichni výrobci, kteří v místně souvislé prodejně prodávají ještě jiné zboží, než které sami vyrobili. Těchto několik zvláštních otázek, týkajících se výhradně živností obchodních, bylo na popud ministerstva obchodu a ústřední zájmové korporace obchodnictva do šetření zařazeno proto, aby byla zjištěna alespoň ta nejdůležitější a základní orientace o charakteristických formách vnitřní struk-

²⁾ Spadají sem všichni, kdož provozují nějakou živnost uvedenou ve XXV. skupině „Systematického rozřídění živností“ (obchodní živnosti ve vlastním slova smyslu), dále ti, kdož provádějí zprostředkování obchodů (druh č. 1 skupiny XXIX.).

tury podnikání ryze obchodního, jakož i tendence, jež tuto strukturu ovládají. — Dodatkové šetření o závodech obchodních, pokud je nám známo, nemá vzoru v jiných závodových sčítáních.

Všeobecný dotazník má tyto znaky (uvádíme jen nejstručnější charakteristiku): 1. údaje všeobecné o majiteli, pachtýři, o sídle závodu; 2. předmět činnosti závodu, 3. podrobné zjištění sezonní povahy závodu, 4. členství ve společenstvu živnostenském nebo gremiu, členství povinné a členství dobrovolné; 5. zjištění skutečností, směrodatných pro souvislost firemní (zda závod je jediným závodem firmy, či závodem hlavním, či závodem odštěpným; souvislost tato, jak již podotknuto, bude podkladem třídění podle jednotek hospodářských) 6. zjištění existence domácího výrobce a domácího dělníka, jakož i některých charakteristických skutečností domácí práce, na př. zjištění, kde se domácí práce provozuje, jiné výdělečné zaměstnání domácího dělníka, charakteristické práce jako zdroje příjmů, práce pro konsumenty, úrazové pojištění, 7. právní forma podnikání, 8. zjištění, zda závod je v den sčítání mimo provoz a zda tento stav je přechodný či trvalý, jakož i důvod zastavení provozu, 9. osoby v závodě činné podle pohlaví a věku (mladiství, dospělí), a podle následujících kategorií: činný majitel (pachtýř) ev. činný domácí výrobce nebo domácí dělník, osoby ve vedoucím postavení, ostatní zaměstnanci ve vyšších službách, jednak techničtí, jednak obchodní a správní, volentéři a praktikanti, techničtí, obchodní a správní, dělníci a ostatní zaměstnanci, učňové, členové rodiny; 10. pohonné síly podrobně podle druhu energie a podle určení (a to motory primerní, sekunderní (elektrogeneratory) a tercierní (elektromotory), a to v takovém schématu, aby byla rozlišena pohonná síla v určitém podnikání vyráběná od síly dodávané pracovním strojům, 11. počet a pohonná síla motorových vozidel a plavidel v závodě podle jednotlivých druhů, počet tažných zvířat, 12. počet zaměstnanectva pro jednotlivé závody dílčí a pomocné kombinovaného závodního komplexu.

Doplňkový dotazník pro živnosti obchodní má tyto znaky: 1. základ oprávnění obchodního (oprávnění obchodní, výrobní podle dalšího vyčerpávajícího roztrídění); 2. druhy obchodního provozování (obchodování výhradně vlastním jménem a na vlastní účet, komisionářství, obchodní jednatelství, kombinace těchto druhů, trvalé pověření komitenty či občasné pověření ad hoc);

3. způsob obchodu; ve velkém a v malém, obchod sběrný, obchod zásilkový, obchody splátkové; 4. kde se provozuje obchod, v pevné prodejně (další podobné třídění), fieranství, obchod podomní; 5. zjištění o automatech, zjištění o dovozu z ciziny a vývozu do ciziny prodávaného zboží, styk s podomními obchodníky.

Zjištění ad 3. a 4. vztahuje se pouze na obchodování vlastním jménem a na vlastní účet. Téměř všude týká se zjištění i kombinací jednotlivých skutečností a při tom i zjištění, které skutečnosti při kombinaci převládají.

Systematické roztrídění živností a jiných podnikání je důležitým problémem sčítání závodů živnostenských proto, poněvadž určuje míru detailu zpracování; v tom směru má a musí jeho konstrukce vyrovnati a harmonisovati mnoho zájmů na sčítání závodů zúčastněných a mnohdy sobě odporujících. Obtížný je celý problém vůbec z toho důvodu, že zjev, jež má postihnouti a vyčerpati sčítání závodové, není nikterak homogenní. Systematické roztrídění živností má při tom ještě jednu charakteristickou funkci: svým schematem určuje, na které dílčí závody dělí se závod kombinovaný v případě, že dělení je přípustné. Konkrétní systematické roztrídění živností (a jiných podnikání) pro československé sčítání závodů živnostenských sestavil Státní úřad statistický po důkladné přípravě s experty z řad praktických a úředních zájemníků; při konstrukci vyšel úřad ze schematu statistiky německé, značně ji však pozměnil vzhledem k odchylným našim poměrům hospodářské i technické organisace jednotlivých podnikání a jejich vyspělosti. Systematické roztrídění naše má 5 oddílů: A. živnosti výrobní, B. obchod, peněžnictví, pojišťovnictví, C. doprava (mimo železnice a pošty), D. po živnostensku provozované podniky divadelní, hudební, sportovní, zábavní a vyučovací, E. podnikání z oboru zdravotnictví, 33 skupin (oddíl A má 24 skupin, B: 5, D:2, C a E jednu), 495 druhů. — Systematické roztrídění živností je zároveň rozhodným dokumentem pro rozsah sčítání; všechna zaměstnání a podnikání, která spadají do některého druhu v něm uvedeného, patří do sčítání bez ohledu na to, jsou-li provozována na základě živnostenského listu a podobných listinných oprávnění nebo bez nich nebo provozuje-li je soukromý kapitál či nějaká veřejnoprávní korporace.